

Taal én spel verrijken

Aansluiten bij doen-alsof spel

Doen-alsof spel is een rijke context voor de brede ontwikkeling van kinderen. Ze doen spelenderwijs ervaringen op verschillende gebieden op: sociaal-emotioneel, talig en cultureel. Maar rijk spel ontstaat niet vanzelf: de rol van de professional is doorslaggevend. Hoe kun je aansluiten bij het spel van kinderen, maar ook de spelkwaliteit verhogen en talige ervaringen stimuleren?

Eefje van der Zalm
(e.vdzalm@hsmarnix.nl)
is senior adviseur en
projectleider bij Marnix
Academie in Utrecht

Annerieke Boland
(a.boland@ipabo.nl) is
lector Jonge Kind bij
iPabo in Amsterdam

Resi Damhuis
(resi.damhuis@taaldenk-
gesprekken.nl) is
ambassadeur van Taal-
denkgesprekken nu!

Bij jonge kinderen is de taalontwikkeling volop aan de gang. Ze verwerven taal spontaan en ongemerkt (impliciet) in dagelijkse interactie, en op school komt daar nog expliciet taalonderwijs bij. Doorgaans zijn professionals goed geschoold in expliciet taalonderwijs: ze voeren geregeld woordenschatactiviteiten of taalspelletjes uit met peuters en kleuters. Maar in hoeverre is er in de overige activiteiten voldoende gelegenheid voor die spontane, impliciete vorm van taalvererving? Professionals hebben behoefte aan houvast om die impliciete kant beter op een betekenisvolle manier te benutten. Spelen in hoeken en andere spelplekken biedt rijke kansen. Vooral in rollenspelhoeken, zoals de huishoek of een thematische hoek (supermarkt, boerderij, zwembad), spelen kinderen met elkaar de werkelijkheid na op hun eigen manier. De professional kan door mee te spelen in hun doen-alsof spel tegelijk de kwaliteit van spel en van taal verhogen (Leseman & Veen, 2016). Maar hoe speel je mee zonder het spel over te nemen?

Tien kernelementen

In het project Taal-in-spel, gefinancierd door Regieorgaan-SIA, hebben we samen met pedagogisch medewerkers en kleuterleerkrachten ontwerponderzoek gedaan (Damhuis, Van der Zalm, & Boland, 2016). We hebben in verschillende rondes interventies voor de begeleiding van rollenspel ontworpen en beproefd. Samen zijn we gekomen tot tien kernelementen (zie het kader 'Kernelementen' hieronder voor een uitwerking hiervan) waarmee je als professional het spel kunt versterken en kinderen kunt uitdagen tot meer taalproductie en hogere taaldenkniveaus. Deze kernelementen zijn gekoppeld aan de drie V's: Verkennen, Verbinden en Verrijken (De Haan, 2012).

- **Verkennen** is kijken en luisteren naar wat de kinderen doen en zeggen. Je verkent waarmee en wat de kinderen spelen. Waar ligt hun betrokkenheid? Wat vinden ze interessant?
- **Verbinden** houdt in dat je aansluit bij het spel en de beleving van de kinderen zonder daar iets aan

Kernelementen

Met onderstaande tien kernelementen kun je als professional het spel van kinderen versterken en kinderen uitdagen tot meer taalproductie en hogere taaldenkniveaus.

Uitgangspunten

1. Plezier in het spel staat voorop, voor kinderen en professionals.
2. Schep spelsituaties waarin kinderen taal nodig hebben, met jou en met elkaar.
3. Betrek alle kinderen in communicatie, dus ook de laagtaalvaardige, stille of minder actieve kinderen.

Verkennen

4. Observeer eerst goed waar de kinderen mee bezig zijn in hun spel voordat je mee gaat spelen.

Verbinden

5. Ga mee in het spel van de kinderen: stap in de doe-alsof wereld.
6. Schep ruimte voor eigen bijdragen van kinderen en ga daarin mee.
7. Betrek kinderen op elkaar.

Verrijken

8. Benut kansen in het doen-alsof spel om kinderen tot (complexe) denktal uit te dagen.
9. Verdiep en verbreed het spel.
10. Gebruik een probleem of creëer een probleem.

Bron: www.taalinspel.nl

• Foto's: Tom van Limpt

Verhoog de kwaliteit van spel en van taal door mee te spelen in het doen-alsof spel van jonge kinderen

te willen veranderen. Je stapt in hun doen-alsof wereld en neemt een passende rol aan. Je voegt je in hun spel: 'Mmm, wat ruikt het eten lekker.' Dit is een open bewering die interesse toont in wat het kind doet en kansen biedt voor interactie. En je kijkt of je kinderen aan elkaar kunt verbinden, zodat er ook onderlinge interactie kan ontstaan.

- **Verrijken** betekent dat je het spel verdiept of iets nieuws toevoegt om de betrokkenheid te verhogen. Je maakt het spel rijker en uitdagender voor de kinderen. 'Oei, het pannetje wordt erg warm', terwijl je snel je handen wegtrekt bij het pannetje. Je verrijkt spel en taal als dat nodig is op momenten dat de betrokkenheid van kinderen afneemt, of omdat zich heel natuurlijk kansen aandienen om het spel te verrijken. Vaak nemen kinderen zelf al initiatief: gebruik dat, ga daarin mee. Als dat niet gebeurt, dan kun je zelf iets inbrengen en observeren of de kinderen dat interessant vinden.

In twee praktijkvoorbeelden in groep 1/2 maken we concreet hoe de tien kernelementen ingezet worden en hoe deze onderling samenhangen. Juf Els en juf An passen beiden kernelement 9 goed toe: 'verdiep en verbreed het spel'. Toch pakt het bij juf An beter uit dan bij juf Els.

Verdiep en verbreed het spel: een poging

In het eerste voorbeeld zijn Bram en Sanne, twee Nederlandstalige kleuters, brandweertjes. Ze hebben zich in hun pakken gehesen en staan wat afwachtend in de kazerne. Dan komt juf Els aangerend. Ze gebaart druk naar de brandweertjes: 'Kom snel mee ... er is brand in de keuken.' Bram en Sanne aarzelen even en volgen de juf dan. 'Zie je wel, de vlam is in de pan geslagen!', roept ze. Bram kijkt naar het fornuis,

Sanne kijkt naar de juf. 'Ik stond eieren te bakken ... oh, help me toch, wat moet ik doen?' Juf praat gejaagd verder dat zometeen de gordijnen ook vlam zullen vatten, en de stoeltjes. Dat ze wat moeten doen! Bram en Sanne kijken elkaar afwachtend aan. Dan stapt Els uit haar rol en spoort de kinderen aan om de brandslang te halen. De kinderen kijken wat onzeker. Juf Els pakt zelf de bezem en zegt dat die de slang is. Ze wijst waar Sanne moet staan en zegt dat Bram moet helpen de zware slang vast te houden.

In dit voorbeeld probeert de leerkracht het spel te verdiepen, kernelement 9. Ze brengt een nieuwe handeling in het spel. De impuls die deze juf aan het verhaal geeft, past wel bij het onderwerp, maar achteraf ziet ze dat haar tempo te hoog ligt en de deelname belemmert in plaats van die te stimuleren. De kinderen ondernemen zelf geen nieuwe handelingen, maar wachten vooral op instructies van de juf. We zien dat Els mooie input geeft als verrijking van het spel, maar dat het toch niet lukt om de interactie op gang te brengen. Juf Els zegt daar zelf over: 'Wat was ik sturend zeg. Ik ga de volgende keer meer op de kinderen inspelen.' Uit ons onderzoek blijkt dat kernelement 9 alleen goed werkt als ook de andere kernelementen worden toegepast (zie het kader '9. Verdiep en verbreed het spel' hieronder). Dat laten we zien in het tweede voorbeeld. >>

9. Verdiep en verbreed het spel

Zie het spel als een verhaal van de kinderen en verrijk dat voorzichtig:

- verdiep de handeling;
- breng een volgende handeling in;
- geef een wending aan het verhaal.

Verdiep, verbreed en verbind

Het tweede voorbeeld speelt zich af in de papiermakerij in de klas van juf An. Er staat een tafel met twee verschillende bakken met papierpulp en op de muur hangt een stappenplan om zelf papier te maken. An ziet dat Aisha en Selma, twee meertalige kleuters, bezig zijn met papier scheppen. Omdat er even geen andere klanten (klasgenootjes) komen, belt ze zelf aan bij de papiermakers. Fragment 1:

1. Juf An: 'Tring.'
2. Selma: 'Open is al.'
3. Juf An: 'Oh, u bent open.'
4. Aisha: 'Ja.'
5. Juf An: 'Hallo, ja. Ik ben een schrijver. Ik ben een schrijver van een boek.'
6. Aisha: 'Ja.'
7. Juf An: 'En nou wilde ik ... nou wilde ik graag een boek gaan schrijven.'
8. Selma: 'Oké.'
9. Aisha: 'Ja.'
10. Juf An: 'Maar ik heb geen papier meer!'
11. Aisha: 'Dan kan je hier bij ons papier maken.'

Doen-alsof spel kun je zien als een verhaal dat zich gaandeweg vormt. De papiermakerij nodigt uit tot veel handelingen. Door als klant mee te doen, bouwt An samen met de kinderen aan het spelverhaal van papier maken en verkopen. Net als Els brengt ze een nieuwe handeling in, maar ze kijkt en luistert of de kinderen die verder invullen. Dat doen ze inderdaad, eerst met korte instemmingen (beurt 6, 8 en 9), en dan met een eigen conclusie in beurt 11. Zo wordt hun rol van papiermaker al spelend rijker in inhoud en taal.

In de doen-alsof wereld

Het spel gaat dan verder, met de juf in haar rol van schrijver. Fragment 2:

12. Juf An: 'Kan ik hier bij jullie papier gaan kopen?'
13. Aisha: 'Ja. Dan kan je hier zien.' [wijst naar plaatjes met de stappen om papier te maken]
14. Juf An: 'Oh, ik kan dat niet hoor.'
15. Aisha: 'Dan gaan wij je helpen.'
16. Juf An: 'Gaan jullie voor mij papier maken?'
17. Selma: [knikt ja]
18. Aisha: 'Nee, jij kan een beetje meehelpen.'
19. Juf An: 'Oooh.'
20. Aisha: 'We gaan het dan samen doen.'

Juf An is echt een speelmaatje van de kinderen: ze neemt volledig *binnen* het spel deel aan de activiteit. Al haar praten en handelen is binnen de doen-alsof wereld (kernelement 5): ze is de schrijfster die papier voor haar boek komt kopen. Daar hoort bij dat ze het papier niet zelf gaat maken. Vanuit haar rol stuurt ze erop aan dat de papiermakers zelf aan de slag gaan: beurt 14 en 16. Ze stapt niet uit haar rol, zoals Els deed. De doen-alsof wereld blijft intact. Selma en Aisha zijn in de spelsituatie met juf An beiden sterk betrokken en blijven vanuit hun rol als papiermaker initiatief nemen in de

verhaallijn en de interactie. Aisha vult vaak zelf de lijn van het verhaal in, zoals in beurt 15, 18 en 20. Bij de brandweer zit juf Els voor een deel wel in de doen-alsof wereld van de kinderen, maar verbreekt ze die wereld door de kinderen te gaan registreren.

Ruimte voor de kinderen

Als we de taal- en denkontwikkeling van kinderen in spel willen stimuleren, zouden kinderen een behoorlijk deel van de spreekruimte in het spel moeten krijgen. Dat gebeurt wel in de papiermakerij, maar nauwelijks in het brandweerspel. De papiermakers zijn uitgebreid aan het woord en hebben een grote bijdrage in het gesprek. De kinderen brengen vaak hun eigen ideeën onder woorden en worden zo al doende taalvaardiger.

Ze krijgen de kans hiervoor doordat juf An heel veel ruimte schept. In plaats van veel vragen te stellen, doet ze vaak een *bewering*, zoals in beurt 14. De kinderen kunnen daarna zelf bepalen hoe ze verder willen gaan met hun verhaal en spel. Ook gebruikt An *luisterresponsen*, zoals de vragende herhaling in beurt 16. Daarmee legt ze de beurt terug bij het kind. Zo laat juf An de kinderen grotendeels het spel invullen en creëert ze bovendien kansen voor taalontwikkeling.

De brandweerlieden krijgen veel minder ruimte doordat juf Els een dominante rol inneemt. Ze speelt groots en dramatisch. Daarbij spreekt ze snel en vrijwel onophoudelijk, waardoor kinderen nauwelijks de kans hebben de beurt te pakken. Met haar gesloten vragen lokt ze bij de kinderen alleen korte antwoorden uit. Juf Els merkt dat ze zo niet alleen de inhoud van het spel beperkt, maar tegelijk ook de gelegenheid voor taalontwikkeling.

Uitdagen tot denken

In de papiermakerij vraagt Aisha welk papier de schrijver wilt hebben. Fragment 3:

21. Aisha: 'Welke wilt u?' [verwijst naar verschillende bakken met papierpulp]

Verkennen is kijken en luisteren naar wat de kinderen doen en zeggen

22. Juf An: 'Ja, wat is nou het beste papier om een boek op te maken?'
23. Aisha: 'Deze met letters, dat zie je hier. En deze is gewoon zonder letters.'
24. Selma: 'Deze is beetje te kl..., ehh, deze is beetje veel, deze is beetje, ehh.'
25. Aisha: 'Weinig.'
26. Selma: 'Ja.'
27. Juf An: 'Dit is een beetje weinig en dit is een beetje veel. Ik heb vijf bladzijdes nodig.'
28. Aisha: 'Oké.'
29. Juf An: 'Maar ik wil wel graag vijf dezelfde ... zelfde soort papier natuurlijk hebben.'
30. Aisha: 'Wilt u deze of deze? Dat mag jij kiezen.'
31. Juf An: 'Is dat genoeg om vijf bladzijdes van te maken?'
32. Selma: 'Nee, dit.' [wijst naar de volste bak]

Vanuit haar perspectief als schrijver daagt An de kinderen hier uit tot nadenken, kernelement 8. Ze buigt de simpele keuzevraag van Aisha om naar een reeks redeneringen en details. Haar tegenvraag in beurt 22 daagt uit tot nadenken: welk papier zou het beste zijn voor haar boek? Hoewel Selma minder taalvaardig is in het Nederlands, weerhoudt dit haar er niet van om haar argumenten te verwoorden in beurt 24. De klant brengt dan nog een extra moeilijkheid in: ze wil wel alle vijf de pagina's van hetzelfde hebben. Pas dan bepalen de kinderen welke bak ze zullen gebruiken. Vanuit haar rol verleidt de juf de kinderen tot complexe taaldenkfuncties, zoals argumenteren, redeneren, oorzaak-gevolg. Dat zijn de functies die in het model van Bloom de 'hogere orde denkfuncties' worden genoemd (Beets Kessens, 2015). Spel biedt een natuurlijke context om daar met jonge kinderen aan te werken.

Meespelen verhoogt de kwaliteit

We analyseerden opnames van ongeveer 35 kinderen in doen-alsof spel die we filmden voordat de

professional meespeelde, tijdens het meespelen en daarna. Het bleek dat het meespelen van de professional een positieve invloed had op het welbevinden en de betrokkenheid van de kinderen en bovenal de kwaliteit van het rollenspel en samenspel sterk ondersteunde. Wanneer de professional stopte met meespelen, daalde de betrokkenheid en de kwaliteit van het spel, maar het bleef op een hoger niveau dan vóór de spelbegeleiding. We zagen professionals de controle loslaten, vertrouwen op de inbreng van de kinderen en vervolgens daar de eigen bijdrage aan koppelen. Wanneer je als professional verkent, verbindt en verrijkt, hoef je niet bang te zijn het spel van de kinderen te verstoren. Integendeel: kinderen spelen en praten op een hoger niveau met jou erbij.

Spel- en taalontwikkeling versterken

De vergelijking van twee spelsituaties maakt duidelijk dat een combinatie van kernelementen noodzakelijk is, zoals in de papierfabriek. Wanneer een kernelement geïsoleerd wordt ingezet (brandweer: kernelement 9), kan dat leiden tot weinig inbreng van de kinderen. De uitgangspunten (1 tot en met 3) en verkenning (4) zijn cruciaal. Verrijken (8 tot en met 10) is heel belangrijk, maar werkt alleen goed als ook verbinden (5 tot en met 7) wordt gerealiseerd. De leerkracht geeft de impliciete taalverwerving een krachtige impuls door met de kinderen mee te spelen volgens de tien kernelementen. Wil je spel- en taalontwikkeling versterken, stap dan in de doen-alsof wereld! 🌟

Dankwoord

Dank aan: CBS De Boomgaard, De Achtbaan, PC Voorn (Spelonderwijs Utrecht) en KDV Saartje in Utrecht, voor- en vroegschool van de Julianaschool in Schagen, voor- en vroegschool Pieter Jelles Troelstraschool in Amsterdam. Overige teamleden die we bedanken, zijn: Hermien de Waard en Levineke van der Meer (De Activiteit), Marianne Boogaard (Kohnstamm Instituut), Dorian de Haan (lector emeritus Inholland), Dorina Veldhuis (Hogeschool iPabo) en Marieke Tjallema (Marnix Onderwijscentrum).

Leestips

- www.taal-in-spel.nl: website met toelichting en videovoorbeelden bij de tien kernelementen om het spel van kinderen te versterken.
- Boland, A. & Waard, H. de (2017). Spelverhalen in de groep: mijn verhaal, jouw verhaal, ons verhaal. In M. Dobber & B. van Oers (Red.), *Spelen en leren op school* (pp. 2-14). Assen: Van Gorcum.
- www.uitdagentotgesprek.nl: website over jonge, minder taalvaardige kinderen uitdagen tot communicatie, met videovoorbeelden.

Literatuur

- Beets Kessens, A. (2015). Spelen is leren met hoofd, hart en handen. *HJK*, 43 (1), 4-7.
- Damhuis, R., Zalm, E. van der, & Boland, A. (2016). Taaldenkgesprekken tijdens spel. *HJK*, 44 (4), 17-19.
- Haan, D. de (2012). *Verkennen, Verbinden, Verrijken: didactiek voor een goede interactie met jonge kinderen*. Basistraining WE plus. Amsterdam: Gemeente Amsterdam in samenwerking met De Activiteit, CED-Groep, Cito en Nederlands Jeugd Instituut.
- Leseman, P. & Veen, A. (Red.) (2016). *Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit van voorschoolse instellingen*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.